

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΤΑΞΙΚΟΥ ΑΠΟΣΤΑΤΟΥ

27.— Ἐν τῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἀναπτυχθέντα, εἶναι τὸ κοσμοϊστορικῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν, σημασίας πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀπομακρύνεται ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς τῆς τάξεως, καταστάσεως ἢ καὶ κάστας, εἰς ἣν ἀνήκει, καὶ τὸν ὁποῖον, χάριν συντομίας, θὰ ὀνομάσωμεν «ταξικὸν» ἐν γένει ἀποστάτην. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ ταξικοῦ ἀποστάτου συνδέεται στενῶτατα πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ταξικῶς προσδιορισμένην πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ, δὲν ἐθίγη ὅμως εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, διότι — ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὰ ἐν αὐτῷ λεχθέντα ἦσαν ἀρκετὰ διὰ νὰ διαφωτίσουν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόβλημα — τὸν ταξικὸν ἀποστάτην εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ὡς τοιοῦτον, οὐχὶ δὲ ἀπλῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ θιγὲν πρόβλημα. Τὸ ὅτι ὁ ταξικὸς ἀποστάτης δὲν περιορίζεται πολλάκις ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ ἀποσκιρτήσῃ τῆς τάξεώς του, ἀλλὰ, μεταπηδῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν κοινωνικῶς καταδυναστευομένων, ὑπερνικᾷ τὸν ταξικὸν προσδιορισμὸν τῆς συνειδήσεώς του τόσον, ὥστε γίνεται, καθ' ὑπέρβασιν αὐτῆς, ὁ διαμορφωτὴς τῆς ἰδεολογίας καὶ ὁ ἡγέτης τῆς τάξεως, εἰς ἣν προσεχώρησε, τὸ ὅτι τοῦτο ὄχι μόνον εἶναι δυνατόν, ἀλλ' ἀποτελεῖ κανόνα, τὸ ὅτι δηλαδή εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων οἱ καταδυναστευόμενοι ἐδέχθησαν τὴν ἰδεολογίαν των ἀπὸ τοῦ στόματος ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ συνείδησις ἦτο καὶ ἔπρεπε — ἐὰν ἤθελε, κατὰ τὸν *Manheim*, νὰ εἶναι ἀληθῆς — νὰ μείνῃ προσδιορισμένη ὑπὸ τῶν ταξικῶν συνθηκῶν οὐχὶ τῶν καταδυναστευομένων, ἀλλὰ τῶν ἐκμεταλλευομένων αὐτούς—, τοῦτο ἀποτελεῖ βεβαίως μίαν τῶν εὐγλωττοτέρων, ἀλλὰ καὶ ὠραιοτέρων μαρτυριῶν κατὰ τῆς βασιμότητος τῶν θεωριῶν, καθ' ἃς ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει καὶ δικαιολογεῖται ὡς ἀληθῆς μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰς ταξικῶς προσδιορισμένας συνθήκας, ὑφ' ἃς ἀνεπτύχθη. Οἱ ἀπὸ παλαιῶν ἀστικῶν καὶ δὴ

μεγαλοαστικῶν οἰκογενειῶν τὴν καταγωγὴν τῶν ἔλκοντες M a r x καὶ E n g e l s διαψεύδουν δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεώς των τὰς θεωρίας ταύτας, εἰς τὴν γένεσιν τῶν ὁποίων αὐτοὶ πρῶτοι συνέβαλον. Δὲν ἔχει ὅμως τὸ πρόβλημα τοῦ ταξικοῦ ἀποστάτου αὐτὴν μόνον τὴν αὐτονόητον σχεδὸν σημασίαν. Δὲν ἔχει μόνον τὴν σημασίαν λογικοῦ ἐπιχειρήματος, ἀλλ' ἔχει ἀξίαν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὡς πρόβλημα, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ οὐσιαστικᾶς πλευρὰς τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ζωῆς, ὡς τοιοῦτον δὲ πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ.

28.— Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐσημειώθη τὸ φαινόμενον, ἄνδρες μεγάλοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἱστορία ἀνέθεσεν ἔργον κοσμοιστορικῆς εὐθύνης, νὰ ἐγκαταλείπουν τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἢ τάξιν, εἰς ἣν ἀνήκον, νὰ προδίδουν τὰ συμφέροντά της καὶ νὰ συνδέουν τὸ ὄνομά των πρὸς ἱστορικὰ γεγονότα ἀνατρέποντα ἀκριβῶς τὴν βᾶσιν, ἀφ' ἧς ἡ τάξις των ἠρύετο τὰ προνόμια καὶ δικαιώματά της. Ἐὰν τὸ φαινόμενον τοιούτων ἀνδρῶν ἦτο μεμονωμένον, εἴαν ἀπετέλει ἐξαίρεσιν, ἢ ἐξαίρεσις αὕτη, ὅσονδήποτε σπουδαία, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τυχοδιωκτισμὸν — ἀδιάφορον, εἴαν μεγαλοφυᾶ — ἀνθρώπων τινῶν, οἱ ὅποιοι, ἀπὸ πληθωρισμὸν δυνάμεων, ἀπὸ φυσικὴν οὕτως εἰπεῖν ἀνάγκην τοῦ ὄργανισμοῦ των, διέσπασαν τὸν σύνδεσμὸν των πρὸς τὴν κατάστασιν ἢ τάξιν, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ὁποίας ἐγεννήθησαν, ἠρνήθησαν νὰ ἀποδεχθῶν τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων των, κληρονομίαν, ἢ ὁποία ἡξίου ἀπλῶς συνετὴν τινα διοικήσιν, καὶ μετεπήδησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἠδίκημένων καὶ δυσηρεστημένων, ὅπου, ἐλλείψει «αὐτόχθιτος» οὕτως εἰπεῖν ἀρχηγοῦ, ἦτο εὐκόλον νὰ γίνουν ἡγέται καὶ νὰ δώσουν τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστατικῆς περιπετείας. Καὶ θὰ ἦτο ἀπλῶς «περιπετείας» σύνθημα ὁ λόγος των, εἴαν οἱ ἄνδρες αὐτοί, μεμονωμένα ἀποτελοῦντες παραδείγματα, ἐκινουῦντο ἀπὸ ἀπλοῦν τυχοδιωκτισμὸν. Τὰ πράγματα ὅμως δὲν ἔχουν οὕτω. Οὔτε ὁ λόγος τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀπετέλεσε συνήθως ἀπλοῦν πυροτέχνημα, οὔτε ἡ ὑπαρξίς των συνιστᾶ ἐξαιρέσεις τινὰς ἀπλῶς εἰς τὴν ἱστορίαν. Εἶναι ζήτημα, εἴαν ἐσημειώθη ποτὲ εἰς τὴν ἱστορίαν οὐσιώδης καὶ κοσμοϊστορικῆς σημασίας προσβολὴ καθεστῶτος τινὸς κοινωνικοῦ, χωρὶς νὰ δώσουν τὴν κυρίαν, ἰδεολογικὴν, πρὸς τοῦτο ὄθησιν ἢ καὶ νὰ ἀναλάβουν ὡς ἄτομα τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιτυχίας της ἀνθρώποι προερχόμενοι ἐκ τῆς κρατούσης ἀκριβῶς τάξεως ἢ καταστάσεως, εἰς ἣν συνέφερον ἢ διατήρησις τοῦ προσβαλλομένου καθεστῶτος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, εἰς τὴν ζωὴν τῶν ὁποίων δὲν συνέβαλον ὡς κύριοι παράγοντες οἰκονομικὰ συμφέροντα — (τὸ

συμφέρον τῆς τάξεως, εἰς ἣν ἀνήκον, ἢ ἀ ἐπρεπε νὰ τοὺς ἐμποδίση ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδηλωθοῦν, ὡς ἐξεδηλώθησαν) — ἐκινήθησαν εἰς τὴν χειροτέραν τῶν περιπτώσεων ἀπὸ ἀτομικὴν φιλοδοξίαν, εἰς τὰς πλείστας ὅμως τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς καὶ μᾶλλον ἢ ἥττον βιογραφικῶς ἐξηκριβωμένων περιπτώσεων ἀπὸ αὐταπάρνησιν καὶ πίστιν εἰς τὴν ἐντολήν, ἢ ὁποία ἀνετέθη εἰς αὐτοὺς ἔσωθεν. Ὁ Μαρξισμὸς ἢ μᾶλλον ἢ ἐξ αὐτοῦ (ἀδιάφορον, εἰς ὁρθῶς ἢ ἐσφαλμένως) προελθούσα κριτικὴ) τοῦ κρατοῦντος συνήθως τρόπου διδασκαλίας τῆς ἱστορίας λησιμονεῖ, ὅτι, ἐξυμνοῦσα ἢ διδασκαλία αὕτη καὶ περιοριζομένη ἔστω εἰς τὴν ἐξύμνησιν μεγάλων ἀνδρῶν, περιλαμβάνει μεταξὺ τούτων κατ' ἀνάγκην πολλοὺς ἐξ ἐκείνων, τοὺς ὁποίους αὐτὸς οὗτος ὁ Μαρξισμὸς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀπέναντι τῶν μαθητῶν ὡς πρότυπα ἀνθρώπων μεγάλων εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὰς πράξεις. Ζητοῦσα δὲ ἢ ἀπὸ τοῦ Μαρξισμοῦ προελθούσα ἀντίληψις περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας νὰ ὑποδείξῃ εἰς τοὺς μελετῶντας τὴν ἱστορίαν οἰκονομικὰ δι' ὅλα τὰ φαινόμενα αἷτια, ἀδικεῖ κυρίως τὴν ἰδίαν αὐτῆς πολιτικὴν ὑπόθεσιν, διότι ἀφήνει κατ' ἀνάγκην ἀνερμηνεύτους ἐκείνους ἀκριβῶς τοὺς μεγάλους ἀνδρας, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ ὑποκινηθοῦν ὑπὸ συμφέροντος οἰκονομικοῦ, ἀντιτεθέντες ἀκριβῶς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς τάξεώς των, ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεολογιῶν — καὶ δὴ αὐτοῦ τούτου τοῦ Μαρξισμοῦ — διαμορφωταί.

29.— Τὸ ὅτι πάσης μεγάλης καὶ κοσμοϊστορικῆς προσβολῆς καθεστῶτος ἠγήθη ἀνθρώπος προερχόμενος ἐκ τάξεως, καταστάσεως ἢ κάστας, τῆς ὁποίας τὸ συμφέρον ἦτο συνδεδεμένον πρὸς τὴν διατήρησιν ἀκριβῶς τοῦ προσβαλλομένου καθεστῶτος, τοῦτο δὲν ἀπετέλεσεν ἀπλῶς εὐρωπαϊκὸν φαινόμενον, ἀλλ' ἐσημειώθη εἰς αὐτὴν τὴν Ἀνατολήν. Ἡ μεγίστη ἐπανάστασις, ἢ ὁποία ἐγένετό ποτε εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπῆρξεν ὁ Βουδδισμὸς. Ἐὰν δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὰ ὄμματα τοῦ εὐρωπαϊκῶς καὶ «ἀκτιβιστικῶς» σκεπτομένου ἀνθρώπου ὡς ἐπανάστασις δὲν ἔχει σημασίαν. Μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν μεγάλων οὕτως εἶπεῖν «παρालείψεων» ἦτο δυνατόν νὰ ἐκδηλωθοῦν εἰς τὴν κατ' ἐξοχὴν στατικὴν Ἀσίαν αἱ ἐπαναστάσεις. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς λόγους, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ ἐν γένει ὁ στατικὸς τῆς Ἀσίας χαρακτήρ. Δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν, πῶς ὡς ἢ μεγίστη

1) Πρὸβλ. π. χ. Paul Szeinde, Verhüllung und Enthüllung (Der Kampf der Ideologien in der Geschichte) Leipzig 1922, σελ. 44.

τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐκδηλωθεισῶν ἐπαναστάσεων ἐνεφανίσθη ἐκαίνη ἀκριβῶς, ἢ ὅποια χαρακτηρίζεται—καὶ δὴ ὀρθῶς—ὑπὸ τοῦ Max Weber¹⁾ ὡς ἢ κατ' ἐξοχὴν μὴ πολιτικὴ καὶ ἀντιπολιτικὴ (δηλαδὴ ἐστερημένη συνειδητῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος) θρησκευτικὴ κίνησις. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα ἀπλῶς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Βουδδισμὸς ὑπῆρξεν ἢ μεγαλειότερα ἐπανάστασις, ἢ ὅποια ἐκηρύχθη ποτὲ εἰς τὴν Ἀσίαν. Στόχος του — καὶ μετὰ τὴν λέξιν αὐτὴν, νοθεύοντες ἐν μέρει τὰ πράγματα, ὁμιλοῦμεν κατὰ τὸν τρόπον εὐρωπαϊκόν — ὑπῆρξεν ὁ Βραχμανισμὸς καὶ τὸ αὐστηρὸν σύστημα τῶν καστῶν, εἰς τὰς ὁποίας εὔρε τὴν κοινωνικὴν του ὁ Βραχμανισμὸς κύρωσιν. Ὁ Βουδδισμὸς ἐσήμανεν, ὡς παρατηρεῖ λεπτιότατα ὁ Wilhelm Schmidt, «κουρασμένην τινὰ φυγὴν ἀπὸ τοῦ συστήματος τούτου».²⁾ Ἡ φυγὴ αὐτὴ — μόνον ὡς φυγὴ καὶ ὑποχώρησις, ὄχι ὡς ἐπίθεσις καὶ κατάκτησις ἦτο δυνατόν νὰ ἐκδηλωθῆ ἢ μεγίστη ἀσιατικὴ ἐπανάστασις — ἐσήμαινεν ἄρνησιν τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος, προϋπόθεσις δὲ τοῦ φεύγοντος τὴν κοινωνίαν, τὸν κόσμον, τὴν ἐνεργὸν ζωὴν ἦτο νὰ εἶναι ἄστεγος καὶ ἀνεργος.³⁾ Καὶ ναὶ μὲν ἐστερεῖτο ὁ Βουδδισμὸς «κοινωνικοῦ» περιεχομένου ὑπὸ τὴν μορφήν κινήματος ἔχοντος ὡς φορεὰ τοὺς καταδυναστευομένους καὶ τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα⁴⁾ — (γεγονὸς εἶναι μάλιστα, ὅτι κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχε κἄν ὀπαδοὺς προερχομένους ἐκ τῶν στρωμάτων τούτων) —, ἢ ἔλλειψις ὅμως τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου δὲν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ Βουδδισμοῦ, ὡς ἐνεφανίσθη οὗτος κατ' ἀρχάς, καὶ τὴν σημασίαν κινήσεως στραφείσης ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ τῆς συνοχῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκεραιότητος τῶν ἀνωτάτων ἀκριβῶς καστῶν. Καὶ ὅμως: ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Βουδδισμοῦ— ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἰδρυτὴς τοῦ περὶ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχῆν, δηλαδὴ κατὰ τὸν Ζ' καὶ Γ' αἰῶνα π. Χ. ἀναπτυχθέντος, ἀλλ' ἀσυγκρίτως μικροτέραν σημασίαν ἀποκτήσαντος Γιαϊνισμοῦ⁵⁾ — ὑπῆρξεν εὐγενῆς, ἀνῆκεν εἰς γένος ὑπαγόμενον εἰς μίαν τῶν ἀνωτάτων καστῶν.

1) Πρβλ. Max Weber, Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, Band II: Hinduismus und Buddhismus, Tübingen 1921, σ. 220.

2) Πρβλ. W. Schmidt und W. Koppers, Gesellschaft und Wirtschaft der Völker, Regensburg 1924, σ. 350.

3) Πρβλ. Max Weber, ἐνθ' ἀν., σ. 231.— Περὶ τῆς σημασίας, ἣν ἔχει διὰ τὸν Βουδδισμὸν ἢ ἔννοια τοῦ ἀστεγίου καὶ ἐστερημένου πατρίδος βλέπε εἰδικώτερον Georg Grimm, Die Lehre des Buddha (Die Religion der Vernunft), München 1920, σ. 427 κ. ἐ.

4) Πρβλ. Max Weber, ἐνθ' ἀν., σ. 243 κ. ἐ.

5) Πρβλ. σχετικῶς Max Weber, ἐνθ' ἀν., σ. 203 κ. ἐ.

Ὑπὸ μορφὴν ἐντονωτέραν καὶ καθαρωτέραν ἐσημειώθη τὸ ἀνωτέρω φαινόμενον καὶ δὴ ὡς φαινόμενον δημιουργήσαν παράδοσιν αἰώνων εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἰσραήλ. Δέκα ὀλοκλήρους αἰώνας πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ δημιουργεῖται — ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν πιθανῶς τοῦ πρώτου τῶν προφητῶν, τοῦ Σ α μ ο υ ἡ λ — ὁ πρώτος πυρὴν τῶν προφητικῶν ἐκείνων κοινοτήτων, αἱ ὁποῖαι, βασιζόμεναι ἐπὶ τῶν ἀρχῶν πλήρους κοινοκτημοσύνης καὶ ἰσότητος,¹⁾ ἀπετέλεσαν τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας. Οἱ προφῆται, τῶν ὁποίων ἡ διημαγωγικὴ δρᾶσις ἀπηγορεύθη ὑπὸ βασιλέων ἰσχυρῶν, ὡς Ἰε ρ ο β ο ἄ μ ὁ Β',²⁾ ἐστράφησαν — πολλοὶ μάλιστα μὲ τὰς βαρυτάτας τῶν ἀρχῶν³⁾ — κατὰ τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν τῆς γῆς, κατ' ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι «κατεκονδύλιζον πτωχοὺς»,⁴⁾ ἐτάχθησαν δὲ πάντοτε ὑπὲρ τῶν «καταδυναστευομένων» καὶ «καταπατουμένων». Αἱ τελευταὶ αὐταὶ λέξεις ἀπαντοῦν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ δὴ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς «πτωχοὺς» ἢ «πένητας».⁵⁾ Ὁ G é r a r d W a l t e r, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν σοβαρὰν ἐκτίμησιν τοῦ κοινωνικοῦ περιεχομένου τῶν προφητικῶν κινήματων, τονίζει, ὅτι «πάντες (οἱ προφῆται) κηρύσσουν ἰσχυρὰν κατὰ τῶν πλουσίων ἐχθρότητα καὶ ἐπιδεικνύουν ἰδιαιτέρως εὐμενῆ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν μέριμναν».⁶⁾ Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ἰδεῶδες κοινωνικὸν καθεστῶς ἀλληλαγμένον ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιθέσεων, διατυποῦντες μάλιστα, ὡς ἔπραξε κυρίως ὁ Ἡ σ α ἷ α ς, τὴν ἐπὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο καθεστῶς πίστιν των,⁷⁾ δραματίζονται ἐν τῇ ἐκστατικῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπικοινωνίᾳ των⁸⁾ τὴν βιαίαν καὶ σκληρὰν τιμωρίαν τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν, τῶν κοινωνικῶς

1) Πρβλ. G é r a r d W a l t e r, Les origines du communisme (Judaïques. Chrétienues. Grecques. Latines), Paris 1931, σ. 16 κ. ἐ.

2) Πρβλ. M a x W e b e r, Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, Band III: Das antike Judentum, Tübingen 1921, σ. 285. Καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ στραφοῦν οἱ ἰσχυροὶ τῶν βασιλέων κατὰ τῶν προφητῶν, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπετέθησαν μὲ τὰς βαρυτάτας τῶν ἀρχῶν ἐναντίον τῶν ἀρχόντων, ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς ἀρπαγας, κλέπτας καὶ ἐκμεταλλευτὰς τοῦ λαοῦ. (Μι χ α ἷ α ς, Κεφ. Γ', 3. Ἡ σ α ἷ α ς, Κεφ. Α', 28).

3) Πρβλ. π. χ. Ἡ σ α ἷ ο υ, Κεφ. Δ', 8 κ. ἐ.

4) Ἀ μ ὄ ς, Κεφ. Ε', 11.

5) Πρβλ. π. χ. Ἀ μ ὄ ς, Κεφ. Δ', 1.

6) Πρβλ. G é r a r d W a l t e r, ἐνθ' ἀν., σ. 24.

7) Πρβλ. G é r a r d W a l t e r, ἐνθ' ἀν., σ. 27.

8) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὴν σημασίαν τῆς ἐκστατικῆς τῶν προφητῶν διαθέσεως: M a x W e b e r, ἐνθ' ἀν., III, σ. 300 κ. ἐ

ἐν γένει διακεκριμένων.¹⁾ Ποία ὅμως ἦτο ἡ κοινωνικὴ προέλευσις τῶν τοιαῦτα διδάγματα κηρυξάντων προφητῶν; Ὁ Max Weber παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἠθικοκοινωνικὴ στάσις τῶν προφητῶν — ἐνιαία, παρὰ τὰς διαφορὰς κοινωνικὰς προελεύσεις τούτων — δὲν ὑπῆρξε προσδιορισμένη ὑπὸ τῆς προσωπικῆς τῶν καταγωγῆς. Καὶ προσθέτει ὁ Max Weber, ὅτι ὁ Ἡσαΐας ἀκριβῶς, ὁ ἐκ τῶν παλαιότερων προφητῶν ὀρμητικώτερον παντὸς ἄλλου τὰς ἀράς του κατὰ τῶν πλουσίων καὶ μεγαστάνων ἐκτοξεύσας, ὑπῆρξε γόνος εὐγενεστάτης πατριάς.²⁾ Τὸ περὶ τοῦ Ἀμῶς ὑπὸ τοῦ Winkler λεχθέν, ὅτι προήροχτο ἀπὸ τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα, ἀπεκρούσθη ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ K ü c h l e r.³⁾ Ὁ Gérard Walter μάλιστα, γενικεύων τὰς παρατηρήσεις ἄλλων ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν καταγωγὴν τῶν προφητῶν, τονίζει ἰδιαιτέρως — καὶ ἀποδίδει εἰς τοῦτο μεγάλην σημασίαν —, ὅτι οἱ προφήται, ἰδίᾳ δὲ οἱ μεγαλείτεροι τούτων, δὲν ὑπῆρξαν πτωχοὶ καὶ ὑπὸ τῆς μοίρας δεδοκιμασμένοι ἄνδρες, ἀλλ' ἀνήκον εἰς τὴν τάξιν τῶν κατεχόντων καὶ ὑπὸ θετικῶν προνομίων πεπροικισμένων ἀνθρώπων.⁴⁾ Τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὡς ὁ Ἰωήλ, ὁ Ζαχαρίας καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ, ἀπετέλουν μέλη αὐτῆς τῆς «κάστας» τῶν ἱερέων, περὶ τοῦ πλούτου τῶν ὁποίων πολλὰ ἔχουν λεχθῆ καὶ γραφῆ. Καὶ ὅμως: «ἡ προνομιοῦχος αὐτῆ θέσις των ἀπὸ ἐπόψεως καταγωγῆς καὶ πλούτου δὲν ἠμπόδιζε», λέγει ὁ Gérard Walter, «τὰ πρόσωπα αὐτά, τὰ ὁποῖα εἶχον τόσον ὑπὸ τῆς τύχης ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς εὐνοηθῆ, ἀπὸ τοῦ νὰ κηρύσσουν διδάγματα καθαρῶς ἐπαναστατικὰ καὶ νὰ λαμβάνουν εὐχαρίστως στάσιν φανεράς ἐχθρότητός κατ' αὐτῆς ταύτης τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἡ ὁποία εἶχε καταστήσει εἰς αὐτὰ δυνατὰς ὄλας τὰς ὑλικὰς ταύτας ἀπολαύσεις».⁵⁾ Ἀπὸ τοῦ στόματος λοιπὸν ταξικῶν, ἐν τῇ εὐρυτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοία, ἀποστατῶν προῆλθον ἐν Ἰουδαίᾳ τὰ κοσμοϊστορικῶς σημαντικώτερα κατὰ τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν κηρύγματα. Ἐὰν δὲν συνεδυσάσθησαν πρὸς ἐπαναστατικὰ κινήματα τύπου εὐρωπαϊκοῦ, συνεδυσάσθησαν ὅμως — καὶ αὐτὸ νοεῖται κυρίως, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ οὐσιαστικὴ «ἀμε-

1) Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., 25 κ. ἐ.

2) Πρβλ. Max Weber, ἐνθ' ἄν., III σ. 291.

3) K ü c h l e r, Die Stellung des Propheten Jesaja zur Politik seiner Zeit, Tübingen 1906, Πρβλ. σχετικῶς: Max Weber, III, σ. 291, ὑποσημ. 1.

4) Πρβλ. Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., σ. 20 κ. ἐ.

5) Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., σ. 21.

·σότης» τῆς στάσεως τοῦ Ἀσιάτου ἀπέναντι τῆς ζωῆς — πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ πλαισίῳ τῆς καταδικαστέας κοινωνίας σημειωθεῖσαν λειτουργίαν τῶν κομμουνιστικῶς ὀργανωμένων προφητικῶν κοινοτήτων, ὡς καὶ τῆς περιφήμου αίρετικῆς κοινότητος τῶν «Ἑσσαίων», ἣ ὁποία ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τὴν ἰδρυθεῖσαν ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τὰ ἔτη 35—37 μ.Χ. πρώτην τῶν Χριστιανῶν κοινότητα.¹⁾

Ἐάν, ἐγκαταλείποντες τὴν Ἀνατολήν, στρέψωμεν τὰ βλέμματά μας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ δὴ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχαίαν, συγκεκριμένως εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, νὰ εὐρεθῶμεν πρὸ ἀπλουστέρων περιπτώσεων. Ἐδῶ τὰ πράγματα—λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι συνδυάζονται μὲ ἐννοίας συγγενεστέρας πρὸς ἐκεῖνας, μὲ τὰς ὁποίας σήμερον σκεπτόμεθα — ὁμιλοῦν πλέον καθαρώτατα ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν πάσης προσβολῆς καίθεστώτος ἡγήθη ἄνθρωπος ἔχων ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς του συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ προσβαλλομένου καθεστώτος, δηλαδὴ «ταξικὸς» ἀποστάτης. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ τύραννοι καὶ οἱ νομοθέται εἰς τὴν ἑλληνικὴν, προκλαστικὴν κυρίως, ἀρχαιότητα ὑπῆρξαν κατὰ κύριον λόγον οἱ διερμηνεῖς τῶν πόθων καὶ συμφερόντων τοῦ καταδυναστευομένου πλήθους, ἐβασίσθησαν μάλιστα πολλάκις ἐπ' αὐτοῦ διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν, ἐστράφησαν δὲ πάντοτε κατὰ τῆς κυριαρχίας τῶν τάξεων ἢ μᾶλλον καταστάσεων ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἢ ὑπεροχὴ ὀφείλετο εἰς εὐγενῆ καταγωγὴν ἢ εἰς τὸν πλοῦτον. Καὶ ὅμως: οἱ τύραννοι αὐτοὶ καὶ νομοθέται, οἱ στραφέντες κατὰ τῶν συμφερόντων τῶν εὐπατριδῶν, προσήρχοντο ὅλοι ἀπὸ τοὺς κύκλους ἀκριβῶς τῶν εὐπατριδῶν, ἦσαν δηλαδὴ ταξικοὶ ἀποστάται. Οἱ μονάρχαι ἢ τύραννοι—καὶ ἡ τελευταία αὕτη λέξις δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς τὴν ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὴν ἀργότερον κακὴν ἐννοίαν²⁾ — ἐνεφανίσθησαν (καὶ δὴ ὄχι μόνον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὰς περὶ τὸν Ἴσθμὸν πόλεις, τὴν Σικυῶνα καὶ τὴν Κόρινθον, ὡς καὶ εἰς τὰς δυτικὰς ἀποικίας) κατὰ τὸν Ζ' καὶ Γ' ἰδίᾳ αἰῶνα π. Χ., δηλαδὴ καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ κυριαρχία τῶν εὐγενῶν καὶ μεγάλων γαιοκτημόνων εἶχεν ὀδηγήσει τὰς κοινωνικὰς ἀντιθέσεις εἰς τὸ ἀπροχώρητον, κατώρθωσαν δὲ νὰ ἐπιβληθοῦν ἐκεῖ συγκεκριμένως, ὅπου οἱ καταδυναστευόμενοι ἀπετέλουν ὡς κοινωνικὴ ὁμὰς συμπαγῆ, εἰς πόλεις

1) Πρβλ. σχετικῶς πρὸς αὐτὴν: Gérard Walter, ἐνθ' ἂν., σ. 74 κ. ε.

2) Πρβλ. Karl Julius Beloch, Griechische Geschichte, I. Band, 1. Abteilung, Strassburg 1912, σ. 355.

ἢ ἀμέσως πλησίον τῶν πόλεων συνεσπειρωμένην δύναμιν.¹⁾ Εἰς τὴν Θεσσαλίαν π. χ.—ἐκεῖ δὲ ἡ δύναμις τῶν εὐγενῶν γαιοκτημόνων ἐξεδηλώθη κατὰ τὸν σταθερώτερον τρόπον—ἀπεκλείετο εἰς τοὺς καταδυναστευομένους ἢ πιθανότης τοῦ νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ προσβάλλουν τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τῶν εὐγενῶν, διότι ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους, ἀναγαγοῦσα, ὡς λέγει ὁ Julius Beloch, τὸ ἵππικὸν εἰς τὸ μόνον σχεδὸν σοβαρὸν πολεμικὸν ὄπλον, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς εὐγενεῖς, δηλαδὴ εἰς τοὺς μόνους, οἱ ὅποιοι ἠδύναντο νὰ συντηροῦν πολεμικοὺς ἵππους, νὰ ἔχουν ἀπόλυτον ἀπέναντι τῆς μάξης τοῦ πληθυσμοῦ ὑπεροχήν.²⁾ Εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὡς ἐπίσης εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἡλιδα, ἡ κυριαρχία τῶν ἀριστοκρατῶν διήρκεσε μέχρι τῶν περσικῶν πολέμων, ἐν μέρει δὲ καὶ μετ' αὐτούς. Ὅπου ὅμως δὲν ἀπεκλείοντο ἐκ τοιούτων λόγων τὰ κινήματα τῶν μαζῶν, ἐκεῖ ἐκινήθησαν αὐταὶ καὶ ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τυραννίδων. Ἐὖτε οἱ τύραννοι ὑπῆρξαν οἱ διεορμηγεῖς τῶν πόθων καὶ συμφερόντων τοῦ καταδυναστευομένου πλήθους, τοῦτο δὲν ἐξάγεται ἀπλῶς ἐκ τοῦ ὅτι ἐστήριξαν τὴν δύναμίν των ἐπ' αὐτοῦ («σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων τυράννων ἐκ δημαγωγῶν γεγονάσιν», ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης),³⁾ ἀλλ' ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν μέτρων, τὰ ὅποια μονομερῶς σχεδὸν ἐλάμβανον ὑπὲρ τῶν κατωτέρων τάξεων καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐστράφησαν πάντοτε καὶ παντοῦ, ὡς τονίζει καὶ ὁ Gustav Schmöller,⁴⁾ κατὰ τῶν εὐγενῶν. Οἱ πρῶτοι ἤδη ἀναδειχθέντες ἐν Ἑλλάδι—συγκεκριμένως ἐν Ἰωνίᾳ καὶ Σικελίᾳ—τύραννοι ἐστρεψαν τὴν προσοχὴν των πρωτίστως εἰς τὸ νὰ καταλύσουν τὴν κυριαρχίαν τῶν εὐγενῶν.⁵⁾ Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι πολλὰς δεκαετηρίδας μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ συστήματος τῆς τυραννίδος, καθ' ἣν συγκεκριμένως ἐποχὴν οἱ ἀνακτῆσαντες ἐν μέρει τὴν δύναμίν των ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς μικροαστικῆς δημοκρατίας εὐγενεῖς καὶ μεγαλοαστοὶ εἶχον κατασκευασθῆσαι τὴν ἰδέαν τῆς τυραννίδος καὶ εἶχον στήσει εἰς τὴν ἀγορὰν ἀνδριάντας εἰς τοὺς τυραννοκτόνους Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα, ὁ Πλάτων,

1) Πρβλ. Karl Julius Beloch, Die Geschichte Griechenlands, ἐν «Propyläen=Weltgeschichte», Bd. II, Berlin 1931, σ. 42 κ. ἐ.

2) Πρβλ. Beloch, ἐνθ' ἀν., σ. 45.

3) Ἀριστοτέλους, Πολιτικά 1305α, 8—10.

4) Πρβλ. Gustav Schmöller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, 2. Teil, München und Leipzig 1919, σ. 575.

5) Πρβλ. Julius Beloch, Griechische Geschichte, I. Band, 1. Abt., Strassburg 1912, σ. 359 κ. ἐ.

παρὰ τὴν ἀπέχθειαν, ἦν καὶ αὐτὸς ὡς Ἀθηναῖος ἠσθάνετο κατὰ τῆς διεφθαρμένης ἄλλως τε πράγματι μορφῆς, ὅφ' ἦν διήλθε τὰ τελευταῖα τῆς ἐν Ἀθήναις στάδια ἢ τυραννίς, ζητεῖ εἰς τὴν «Πολιτείαν» του νὰ ἐγκαθιδρυθῇ διὰ «τυράννου» ἀκριβῶς τὸ ἰδεῶδες πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν του σύστημα.¹⁾ Καὶ τοῦτο δικαιολογεῖται πλήρως, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν εἶχε πράγματι κατ' ἀρχὰς ἡ τυραννίς ἐν Ἀθήναις. Ὁ Σόλων, τὸν ὁποῖον ἐφρόντισαν οἱ εὐγενεῖς νὰ ἀνακηρύξουν ὄχι μόνον ἄρχοντα τοῦ ἔτους 594—593 (ἢ τοῦ ἔτους 592—591), ἀλλὰ καὶ «διαλλακτὴν», δηλαδὴ ἀνώτατον διαιτητὴν τῶν μεταξὺ εὐγενῶν καὶ λαοῦ διαφορῶν, διὰ νὰ ἀποφύγουν ἀκριβῶς διὰ τῆς συμβιβαστικῆς ταύτης λύσεως τὴν τυραννίδα, ἡ ὁποία ἐπήρχετο καὶ ἠπέλει τὰ προνόμιά των, δὲν κατώρθωσε, δεσμευόμενος ἄλλως τε ὑπὸ τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτὸν ἐντολῆς καὶ μὴ τολμήσας νὰ ἀναλάβῃ ἀπόλυτον ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, νὰ ἱκανοποιήσῃ πράγματι τὰς ἀνάγκας τοῦ οἰκονομικῶς πιεζομένου λαοῦ. Ἡ κυριαρχικὴ θέσις τῶν εὐγενῶν ἔμεινεν, ὡς τονίζει ὁ Beloch, ἄθικτος.²⁾ Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Σόλωνος δὲν ἦτο κατ' ἀκολουθίαν δυνατὸν νὰ διεκδικήσῃ διάορκίαν, ἡ δὲ ἀξία του εἶναι τόσον ἀμφίβολος, ὥστε δικαιολογοῦνται πλήρως αἱ περὶ ταύτην ἀναφνεῖσαι μεταξὺ Curtius καὶ Eduard Meyer ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Wilamowitz, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Schwarz ἀφ' ἑτέρου διαφωνίαι, τοῦ τελευταίου μάλιστα κατηγοροῦντος τὸν Σόλωνα ὡς παρεμποδίσαντα τὴν ὑγιᾶ κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἀθηναίων.³⁾ Ἡ νομοθεσίαι καὶ διοικήσεις τοῦ Σόλωνος οὐδ' ἀπλῆν ἀμβλυνσιν τῶν ἀντιθέσεων προεκάλεσεν. Οὔτε οἱ πτωχοί, ἀλλ' οὔτε οἱ πλούσιοι, ὡς τονίζει ὀρθῶς ὁ A. Jardé, ἦτο δυνατὸν νὰ ἱκανοποιηθῶν ἀπὸ τὰς μεταρρυθμίσεις του.⁴⁾ Αἱ ἀνωμαλῖαι ἐξηκολούθησαν καὶ ἐνετάθησαν μάλιστα μέχρις ὅτου, μετ' ἀποτυχούσας προσπαθείας ἄλλων τινων, κατώρθωσεν ὁ Πεισίστρατος νὰ γίνῃ ἐν ἔτει 561 π. Χ. κύριος τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Πεισίστρατος ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν εὐγενεστάτων οἰκογενειῶν, ἐθεωρεῖτο δὲ—ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Ἡρό-

1) Πρβλ. σχετικῶς Edgar Salin, Platon und die griechische Utopie, München und Leipzig, 1921, σ. 40.

2) Πρβλ. Beloch, Die Geschichte Griechenlands, ἐν «Propyläen-Weltgeschichte» κλπ., σ. 43.

3) Πρβλ. σχετικῶς: Robert Pöhlmann, Grandriss der griechischen Geschichte nebst Quellenkunde, München 1906, σ. 75.

4) Πρβλ. A. Jardé, La formation du peuple grec, Paris 1923, σ. 203.

δοτος¹⁾—ἔλκων τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Νέστορος. Καὶ ὅμως: ἐστράφη κυρίως κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ γαιοκτημόνων, τῶν «πεδιακῶν»; ὡς ὠνομάζοντο οὗτοι, εἶχεν ὡς κυρίους ἀντιπάλους τοὺς Ἄλκμαιωνίδας, τοὺς ὁποίους κατεδίκασεν, ὡς γνωστόν, εἰς ἔξορίαν, ἔβασίσθη δὲ κυρίως ἐπὶ τῶν πτωχῶν χωρικῶν καὶ κατοίκων τῶν ὄρεινῶν τόπων, τῶν λεγομένων «διακρίων»²⁾ ἢ «ὑπερακρίων» οἱ ὅποιοι ἐζήτουν τὸν «ἀναδασμόν» τῆς γῆς καὶ τὴν κατάργησιν τῶν διακρίσεων μεταξὺ εὐγενῶν καὶ λαοῦ.³⁾ Ὁ Πεισιστρατος ἔβασίσθη ἀποκλειστικῶς μάλιστα ἐπ' αὐτῶν καὶ τῶν προλεταρίων οὕτως εἶπεῖν τῆς πόλεως, στραφεὶς ἐν πολλοῖς κατὰ τῶν συμφερόντων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν λεγομένων «παραλίων», δηλαδὴ τῶν μικροαστῶν, δημιουργῶν καὶ μικρεμπόρων, οἱ ὅποιοι ὅμως ἐπίσης εἰς τὸν κατὰ τῶν εὐγενῶν ἀγῶνα τῶν εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς—καὶ τὰ σημεῖα ταῦτα ὑπογραμμίζει καὶ ὁ Robert Pöhlmann ὡς χαρακτηριστικὰ⁴⁾—ἄνδρα εὐγενῆ, τὸν ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου εἰς ἔξορίαν ἀποσταλέντα Μεγακλέα. Ἐὰν εἰς τὰ παραδείγματα αὐτὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ τοῦ Κλεισθέ-
 νους ἀφ' ἑνός, τοῦ Ἄγιδος δὲ καὶ τοῦ Κλεομένους ἀφ' ἑτέρου, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἄλλων περιπτώσεων διὰ νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ταξικοὶ ἀποστάται ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι προσέβαλον τὰ συνδεδεμένα πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς ταύτης τῆς τάξεώς των ἢ μᾶλλον καταστάσεώς των κοινωνικὰ συστήματα. Εἰς τὸν Κλεισθένη ὀφείλεται—ὡς τονίζει ὀρθότατα ὁ Pöhlmann⁵⁾—τὸ ὅτι μετὰ τὴν πτώσιν τῆς τυραννίδος, τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν οἱ εὐγενεῖς καὶ οὐχὶ ὁ λαός, ἀπεφεύχθη ἡ ἀναμενομένη παλινόρθωσις τῆς δυνάμεως τῶν εὐγενῶν. Ὁ Κλεισθένης, ἂν καὶ εὐγενῆς καὶ δὴ Ἄλκμαιωνίδης, γενόμενος ἐν ἔτει 508 κύριος τῶν Ἀθηναίων, ἴδρυσεν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, βασιθεὶς οὐχὶ βεβαίως ἐπὶ τοῦ κατωτάτου λαοῦ, ἐπὶ τῶν μικροαστικῶν ὅμως πάντως στοιχείων, ἀκολουθήσας δηλαδὴ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς του, τοῦ Μεγακλέους. Πάντως, ἂν καὶ εὐγενῆς, ἐστράφη κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ ἐπροχώρησεν, ὡς τονίζει ὁ Julius Beloch, εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις του, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς προλήψεις τῆς πλειοψηφίας ἐκεί-

1) Ἡροδότου, Ε', 65.

2) Πρβλ. A. Jardé, ἐνθ' ἄν., σ. 203.

3) Πρβλ. Pöhlmann, ἐνθ' ἄν., σ. 78 κ.έ.

4) Πρβλ. Pöhlmann, ἐνθ' ἄν., σ. 78 καὶ 79.

5) Πρβλ. Pöhlmann, ἐνθ' ἄν., σ. 83.

νων, οἱ ὅποιοι ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ αὐτός, κατάστασιν τῶν εὐγενῶν.)¹⁾ Εἰς τοῦτο ἄλλωστε τὸν ἐνέπνευσεν ἴσως καὶ ἡ παράδοσις τοῦ οἴκου του καὶ δὴ ὄχι μόνον τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ καὶ ἄλλου προγόνου του, τοῦ Κλεισθένους, τυράννου τῆς Σικυῶνος, ὁ ὅποιος ἐπίσης εἶχε ταχθῆ ἄλλοτε κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τοὺς Ἄγιν (τὸν Δ') καὶ Κλεομένη (τὸν Γ'), οὗτοι ἀποτελοῦν τοὺς ὠραιοτέρους τύπους ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι, ἂν καὶ ἀνῆκον εἰς τὰς εὐγενεσιτάτας τῶν οἰκογενειῶν, εἰς οἴκους βασιλικούς, ἐστράφησαν, μόλις ἐγένοντο βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, κατ' αὐτῶν τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων, ἀπέβλεψαν δὲ εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἀκραϊφῶν σοσιαλιστικῶν συστημάτων. Ὁ Κλεομένης, μὴ πτοηθεὶς ὑπὸ τῆς σκληρᾶς μοίρας, ἣ ὅποια ἔπληξε τὸ Ἄγιν, μὴ ἐπηρεασθεὶς ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι αὐτὸς ὁ πατήρ του Λεωνίδας εἶχε συμβάλλει μετὰ τῶν πλουσίων καὶ ὀλιγαρχικῶν εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τοῦ Ἄγιδος, ἔταξεν ἑαυτὸν εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου τοῦ νεαροῦ ἐκείνου μάρτυρος. Ἀναλαβὼν ἐν ἔτει 235 π. Χ., μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, τὰ βασιλικά καθήκοντα (ὡς μόνος, μετὰ τὴν ἐξολόθρευσιν ὀλοκλήρου τοῦ οἴκου τῶν Προκλιδῶν, βασιλεὺς τῆς Σπάρτης), ἐπεχείρησε καὶ ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ βασιλείου του νὰ καταλύσῃ τὴν δύναμιν τῶν πλουσίων. Ἡ νικηφόρος «κοινωνικὴ» οὕτως εἰπεῖν ἐκστρατεία του ἐνεφάνισε τὴν Πελοπόννησον ὀλόκληρον «κραδαινομένην καὶ τὰς πόλεις ἐξανισταμένας ὑπὸ τῶν νεωτεριζόντων πανταχόθεν»,²⁾ «τὸ δεινότατον» δὲ τῶν ἐγκλημάτων, τὸ ὅποιον ἀπέδωσε, κατὰ τὸν Πλουτάρχον, ὁ Ἄρατος εἰς τὸν Κλεομένη, ἦτο ἡ «ἀναίρεσις πλούτου καὶ πενίας ἐπανόρθωσις».³⁾ Ὁ κατὰ τοῦ Κλεομένου πόλεμος τῆς ὑπὸ τὸν Ἄρατον ὡς «ἀρχηγὸν» καὶ «καθηγεμόνα»⁴⁾ τελούσης Ἀχαικῆς συμπολιτείας, τῆς ἐπικαλεσθείσης πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ Κλεομένου αὐτὴν τὴν συνδρομὴν τοῦ Μακεδόνο βασιλέως Ἀντιγόνου, δὲν εἶχεν εἰ μὴ ὡς ἰδεολογικὸν πρόσχημα τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου τονιζόμενον, τὸ ὅτι δηλαδὴ ὁ Κλεομένης «τὴν ἔννομον βασιλείαν εἰς τυραννίδα» μετέστησε,⁵⁾ ὠφείλετο δὲ κατὰ βάθος—ὡς παρατηρεῖ ὁ Pöhlmann,—εἰς ὀργανωμένην τῶν πλουσίων ἀντίδρασιν

1) Πρβλ. Beloch, ἐνθ' ἀν., σ. 51.

2) Πλουτάρχου, Ἄρατος 39.

3) Πλουτάρχου, Κλεομένης, 16.

4) Πολυβίου, Ἱστοριῶν II, 40, 2.

5) Πολυβίου, II, 47, 3.

κατὰ τῶν σοσιαλιστικῶν τοῦ Κλεομένους σχεδίων. Μόνον αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν ἀπόφασιν, ἣν ἔλαβον οἱ δημοκράται τῆς Ἀχαΐας, ὅπως ἐμπιστευθοῦν τὴν τύχην των εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Μακεδόνο βασιλέως.¹⁾ Καὶ ἔληξεν, ὡς γνωστόν, ὁ «Κλεομενικὸς πόλεμος» μὲ τὴν ἤτταν καὶ φυγὴν τοῦ Κλεομένους, μὲ τὴν παλινόρθωσιν τῆς σπαρτιατικῆς ὀλιγαρχίας καὶ πλουτοκρατίας—παλινόρθωσιν, ἣ ὁποία ἐπέπρωτο, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 206 γενομένην ἀνακήρυξιν τοῦ Νάβιδος ὡς τυράννου, νὰ στοιχίσῃ ἀκριβᾶ εἰς τοὺς πλουσίους—, ἣ ἀπόπειρα ὅμως τοῦ Κλεομένους ὡς τοιαύτη, κακῶς συσχετιζομένη²⁾ πρὸς τὰς πράξεις ἀναξίων μιμητῶν του, ὡς ὁ Χίλων καὶ ὁ Νάβις, ἀνήκει εἰς τὰς ὠραιοτέρας σελίδας τῆς ἱστορίας τῶν δι' ἀτομικῆς θυσίας ἀπαρνηθέντων τὴν παράδοσιν τοῦ οἴκου των ἀνδρῶν.

Ἡ ἀρχαία λοιπὸν ἱστορία βρῖθαι τοιούτων παραδειγμάτων ἀνδρῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι, τεθνήσκοντες ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ, ἐστράφησαν κατ' αὐτῶν τῶν εὐγενῶν. Καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία δὲν ὑστερεῖ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπέναντι τῆς ἑλληνικῆς. Ὅταν, μετὰ τοὺς συνεχεῖς καὶ ἐπιτυχεῖς κατακτητικοὺς πολέμους τῶν Ρωμαίων, οἱ ὅποιοι συνέβησαν κατὰ τὸν τρίτον καὶ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, εἰσέρευσεν εἰς τὴν Ρώμην εἰς ἀμυθήτους ποσότητας ὁ πλοῦτος, ἣ κοινωνικὴ ἀδικία, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτὸς συνεκεντρώθη εἰς χεῖρας ὀλίγων, προσέλαβεν—ἰδίᾳ εἰς βάρος τῶν πολεμησάντων καὶ εἰς τὴν πατρίδα των μὲ κενὰς τὰς χεῖρας ἐπιστρεψάντων χωρικῶν—τὴν βαρυτάτην δυνατὴν μορφήν. Εἰς τὸ νὰ δξυνθοῦν αἱ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις καὶ διαφοραὶ συνέβαλε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐλεύθεροι ἐργάται ἐξετοπίσθησαν, ὡς στοιχίζοντες ἀκριβώτερον, ὑπὸ τῶν ἀφαντάστως πληθυνθέντων συνεπείᾳ τῶν πολέμων δούλων,³⁾ σημειωθέντος ἐνταῦθα κατ' ἀντίστροφον τρόπον τοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον ἐσημειώθη κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐν Ἀγγλίᾳ.⁴⁾ Ἡ δημιουργηθεῖσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περὶ τὰ μέσα τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος κατὰστασις ἀπῆται, ὑπὸ τὴν ἀπειλητικὴν «πίεσιν» τῶν «πιεζομένων» ἐπέμβασίν τινα καὶ δὴ ἐπέμβασιν στρεφομένην κατὰ τῶν πλουσίων

1) Πρὸβλ. Robert Pöhlmann, Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt, München MCMXXV, I. Band, σ. 390.

2) Πολυβίου, IV, 81, 2 καὶ 13.

3) Πρὸβλ. σχετικῶς: Gaetano De Sanctis, Der Hellenismus und Rom, ἐν «Propyläen=Weltgeschichte», Bd. II, Berlin 1931, σ. 326.

4) Πρὸβλ. σχετικῶς: Max Weber, Wirtschaftsgeschichte, München und Leipzig 1924, σ. 159.

ἐν γένει καὶ τῶν εὐγενῶν εἰδικώτερον. Καὶ ἡ ἐπέμβασις αὐτῇ ἐπέ-
 πρωτο νὰ γίνῃ ἀπὸ γόνον εὐγενεστάτης οἰκογενείας, τὸν Τιβέριον
 Σεμπρόνιον Γράκχον, τοῦ ὁποίου ἡ μήτηρ, ἡ περίφημος Κορ-
 νηλία, κόρη Σκιπίωνος τοῦ πρεσβυτέρου, εἶχεν ἀπορρίψει
 πρότασιν γάμου αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου,¹⁾ ὀλίγα δὲ ἔτη μετὰ
 τὴν δολοφονίαν τούτου ἀπὸ τὸν ἔτι ῥιζικώτερον συνεχίσαντα τὸ ἔργον
 του, πεσόντα ὅμως ἐπίσης ὑπὸ τὰ πλήγματα τῆς ἀντιδράσεως τῶν εὐ-
 γενῶν ἀδελφόν του Γαΐον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει ὁ Gaetano de
 Sanctis τὸν «σπουδαιότερον ἐπαναστάτην τῆς ἀρχαιότητος».²⁾ Ἀπε-
 ρίγραπτος εἶναι ἡ ἀντίθεσις, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν Γράκ-
 χων καὶ τῶν εὐγενῶν. Ἀρκεῖ νὰ μνημονευθῇ, ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη
 ᾤδηγησε, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Τιβέριου Γράκχου, εἰς τὸ
 νὰ διοργανώσουν καὶ ἐκτελέσουν—τοῦτο θεωρεῖ ὁ Theodor Mom-
 msen ὡς ἀναντίρρητον³⁾—οἱ περὶ τὸν Γαΐον Γράκχον τὴν
 δολοφονίαν Σκιπίωνος τοῦ νεωτέρου, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο ἀπλῶς
 ἐξάδελφος τῶν Γράκχων, ἀλλὰ καὶ σύζυγος αὐτῆς τῆς ἀδελφῆς των.
 Ἡ περίπτωσις τοῦ Σπαρτάκου, ὁ ὁποῖος πενήκοντα σχεδὸν ἔτη
 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαΐου Γράκχου, δηλαδὴ ἐν ἔτει 73 π.Χ.,
 ἠγηθεὶς τοπικοῦ κινήματος δούλων, ἔδωκεν ἀπλῆν ἀφορμὴν⁴⁾ εἰς τὸ νὰ
 ἀνάψῃ γενικωτέρας φύσεως ἐπανάστασις εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἐπανά-
 στασις, ἡ ὁποία μετὰ δύο ὀλόκληρα ἔτη κατεπνίγη τελικῶς ὑπὸ τοῦ
 Κράσσου καὶ τοῦ Πομπηίου, δὲν διαψεύδει τὴν γενικὴν ἀρχήν,
 ἐξ ἧς ὠρμήθημεν, δηλαδὴ τὴν ἀρχήν, καθ' ἣν ταξικοὶ ἀποστάται ἠγή-
 τησαν τῶν σπουδαιότερων κατὰ κοινωνικοῦ τινος καθεστῶτος προσβο-
 λῶν. Ἡ περίπτωσις τοῦ Σπαρτάκου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι μεμονω-
 μένη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιότητος, δικαιολογεῖται ὡς ἐξαίρεσις
 καὶ ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι κινήματος ἢ μᾶλλον τοπικῆς στάσεως δούλων δὲν
 ἦτο ὅπωςδήποτε δυνατόν—λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς γενικῆς περὶ
 δούλων ἀντιλήψεως τῶν ἀρχαίων—νὰ ἠγηθῇ ἐλεύθερος, ἔτι δ' ὀλιγώ-
 τερον εὐγενής. Ἡ στάσις τοῦ Σπαρτάκου—ἀδιάφορον, εἰάν ἐξ ἄλ-

1) Πρβλ. Theodor Mommsen, Römische Geschichte, II. Band, Berlin 1921, σ. 84 κ. ε.

2) Gaetano de Sanctis, ἐνθ' ἄν., σ. 300.

3) Πρβλ. Theodor Mommsen, ἐνθ' ἄν., II Band, σ. 100.

4) Πρβλ. σχετικῶς: Ernst Hohl, Die römische Kaiserzeit, ἐν «Pro-
 pyläen=Weltgeschichte», Bd. II, Berlin 1931, σ. 345.

λων λόγων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς γενικώτερον κίνημα ¹⁾—θὰ ἦτο δυνατὸν (τηρουμένων τῶν ψυχολογικῶν ἀναλογιῶν) νὰ παραλληλισθῆ πρὸς στάσιν τικὰ καταδίκων, τῆς ὁποίας μόνον κατάδικος εἶναι δυνατὸν νὰ ἠγηθῆ. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἱκανότητας τοῦ Σπαρτάκου ὡς ἠγέτου, αὐταὶ ἐξηγοῦνται, εἰάν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ἐλεύθερος, εἶχε μετὰσχει τῶν θρακικῶν πολεμικῶν σωμάτων τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, λιποτακτήσας δέ, εἶχε χρηματίσει ληστής τῶν ὀρέων. Εἰς δοῦλον ὑπεβιβάσθη, ὅταν συνελήφθη. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα, κατὰ τὸν Μομμσεν, νὰ ἔλκη τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τῆς εὐγενοῦς θρακικῆς οἰκογενείας τῶν Σπαρτακιδῶν, ἐκ τῶν κόλπων τῆς ὁποίας ἀνεδείχθησαν καὶ βασιλεῖς.²⁾ Τὸ συμπέρασμα λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἄφ' ἑαυτοῦ ἐξάγεται ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε ἀνεπτύξαμεν, εἶναι, ὅτι πράγματι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τὴν ἑλληνικὴν καὶ ῥωμαϊκὴν, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐπαναστατοῦντος ἢ δικαιώματα διεκδικοῦντος λαοῦ ἐνεφανίσθησαν ἄνδρες εὐγενεῖς, ἄνδρες ἀπαρνηθέντες τὰ προνόμια τῆς τάξεως ἢ μᾶλλον καταστάσεώς των διὰ νὰ ἐμπνεύσουν ἰδεολογικῶς τὸν ἀγῶνα τοῦ λαοῦ καὶ διὰ νὰ θυσιασθοῦν μάλιστα πολλάκις ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία ὡς περιγραφὴ καὶ ἀνάλυσις τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τῶν μεγάλων αὐτῶν ἀνδρῶν ἔχει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀξίαν, ἔχει δηλαδὴ ἀξίαν ἐν πολλοῖς ἀνεξάρτητον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἀνώνυμος ἱστορία τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ πλήθους. Καὶ ἔχει ἀξίαν μεγαλύτεραν μάλιστα, διότι εἰς τὴν ἀπρόσωπον ἱστορίαν τοῦ πλήθους προστίθεται διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν ἡ ζωὴ τῆς προσωπικότητος ὡς τοιαύτης, ζωὴ, ἢ ὁποία, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀπρόσωπον ζωὴν τοῦ πλήθους, προβάλλει, οὐχὶ καθ' ὑπαγόρευσιν, ἀλλὰ καθ' ὑπέρβασιν πολλάκις τῶν ταξικῶν συμφερόντων καὶ ἀναγκῶν.

30.— Κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἐπανελήφθη (ἐν πολλοῖς μάλιστα ὑπὸ μορφὴν ἐντονωτέραν) τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον διεπιστώσαμεν ἀνωτέρω ὡς χαρακτηρίσαν ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπαναστατικὰς κινήσεις τῆς ἀρχαιότητος, τὸ φαινόμενον δηλαδὴ τοῦ νὰ προβάλλουν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατούτων ἄνδρες ξένοι πρὸς τὴν ἐπαναστατοῦσαν τάξιν.

Ἐὰν ἐπεκτείνωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπαναστάτου μέχρι σημείου

1) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον κίνημα τοῦ Σπαρτάκου κυρίως: Gérard Walter, ἐνθ' ἀν., σ. 582 κ.έ.

2) Πρβλ. Th. Mommsen, ἐνθ' ἀν., III. Band, Berlin 1922, σ. 84.

τοιούτου, ὥστε νὰ περιλαμβάνη αὕτη καὶ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ συνδέσουν τὴν ἰδεολογίαν καὶ διδασκαλίαν των πρὸς πολιτικά καὶ κοινωνικά κινήματα στρεφόμενα κατὰ τοῦ ἰσχύοντος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν των καθεστῶτος, συμβιβασθέντες μάλιστα ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ καθεστῶς τοῦτο, διετύπωσαν πάντως διδασκαλίαν ἀντίθετον πρὸς τὰς κοινωνικὰς του βάσεις, τότε πρέπει νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς «ταξικὸς ἀποστάτας» ὅλους ἐκείνους τοὺς πρώτους πατέρας τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι, ἂν καὶ προήρχοντο ἐκ τῶν κόλπων τῆς τάξεως τῶν κατεχόντων, ἐστράφησαν διὰ τῆς διδασκαλίας των κατ' αὐτῆς. Ἄρκει νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα ὡς παραδείγματα τοιούτων ἀνδρῶν Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα ἀμέσως, εἰάν ὁ Βασίλειος ὑπῆρξε κηρὸς κομμουνιστικῶν καθαρῶς ἰδεῶν ἢ εἰάν περιορίσθῃ, καυτηριάζων τὴν κακὴν ἀπλῶς χρῆσιν τοῦ πλούτου, νὰ στραφῇ κατὰ τῶν κακῶν διαχειριστῶν του.¹⁾ Ἄρκει ἐνταῦθα ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Βασίλειος ἐπικαλεῖται εἰς βᾶρος τοῦ ἰσχύοντος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του καθεστῶτος ὄχι μόνον τὸ παράδειγμα τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος, ἀλλὰ καὶ παραδείγματα σοσιαλιστικῶν καθεστῶτων εἰλημμένα ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας τῶν «ἐθνικῶν»,²⁾ ὅτι θεωρεῖ πᾶσαν, καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀκόμη, οἰκονομίαν ὡς συντελουμένην εἰς βᾶρος ἐκείνου, ὁ ὅποιος πεινᾷ,³⁾ ὅτι ὄνειρεύεται καθεστῶς, ὑπὸ τὸ ὅποιον, ἐγκαταλείποντος τοῦ πλουσίου πᾶν ὅ,τι περισσεύει εἰς αὐτόν, δὲν θὰ ὑπάρχουν, ὅπως λέγει ῥητῶς, «οὔτε πλούσιοι οὔτε πτωχοί».⁴⁾ Μᾶς ἄρκει ἐπιπροσθέτως ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ τοιαῦτα διδάξας καὶ διακηρύξας ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν πλουσιωτάτων οἰκογενειῶν τῆς Καππαδοκίας,⁵⁾ ἀπηρνηθὲς δὲ τὸν πλοῦτον, ἔζησεν, ὡς λέγει ὁ φίλος του Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ζωὴν πτωχοῦ, ἀσκητοῦ, ζωὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν διδασκαλίαν του.⁶⁾ Τὰ αὐτὰ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, ὁ ὅποιος μάλιστα συνέλαβε τὸ κομμουνιστικὸν ἰδεῶδες συστη-

1) Πρβλ. ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν καὶ ἐπικρατεστέραν ἄλλως τε παρὰ τοῖς θεολόγοις ἐκδοχὴν: Πέτρου Ἀντωνέσκου, Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὰ σοσιαλιστικὰ συστήματα, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 148.

2) Πρβλ. Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., σ. 125 κ. ἐ.

3) Πρβλ. Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., σ. 127 κ. ἐ.

4) Πρβλ. Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., σ. 128.

5) Πρβλ. Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., σ. 132 κ. ἐ.

6) Πρβλ. Gérard Walter, ἐνθ' ἄν., σ. 131.

ματικώτερον παντός ἄλλου ἱεράρχου,¹⁾ ἀδιάφορον, εἰάν, ἀπομακρυνόμενος τῶν οὐτοπικῶν ὄνειμοπολημάτων του, δὲν ἀπέρριπτεν ὑπὸ τὰς ἰσχυρούσας εἰδικῶς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του συνθήκας τὴν ἀξίαν τοῦ καλῶς χρησιμοποιουμένου πλούτου.²⁾ Ὁ Χρυσόστομος, υἱὸς τοῦ Σεκούνδου, ἀνδρὸς «ἐπιφανοῦς» καὶ «διαπρέψαντος ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀξιωματικοῖς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν στρατοῦ»³⁾ ἀπηλλάγη πάσης πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ οἴκου του συνδεομένης προκαταλήψεως καὶ διετύπωσεν εἰς στιγμὰς «οὐτοπικοῦ» ἔστω ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἰδέαν καθεστῶτος ἀπηλλαγμένου κοινωνικῶν διακρίσεων. Τὸ ὅτι ἡ κοινοκτημοσύνη, ἣν διεκήρυσεν, εἶναι ἀπλῶς «ἡ ἐκουσία τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης κοινοκτημοσύνη»⁴⁾ δὲν ἔχει σημασίαν. Αὕτῃ ἡ ἰδέα τῆς «ἐκουσίας» ἀκριβῶς παραιτήσεως ἀπὸ τοῦ πλούτου δυσκόλως συνεπιβάλλετο πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινωνικοῦ στρώματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου προήρχετο ὁ μέγας ἱεράρχης.

Ἄς ἐγκαταλείψωμεν ὅμως τὰ παραδείγματα τῶν μεγάλων τούτων ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων ὁ λόγος ἔμεινεν ἄνευ ἀπηχίσεως καὶ ἄς ἐξετάσωμεν τὴν κοινωνικὴν προέλευσιν ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ διδασκαλία καὶ ἡ δραῖσις συνεδυάσθη ἀμέσως πρὸς κινήματα κοινωνικά, πρὸς κοινωνικὰς ἐπαναστάσεις. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον τῶν δύο μεγάλων κοινωνικῶν κινήματων, τὰ ὁποῖα ἐγνώρισεν ἡ νεωτέρα ἐποχὴ, δηλαδὴ τὸ προλεταριακὸν κίνημα, τοῦτο δὲν παρουσιάζει κἂν ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τεθείσης ἀρχῆς. Ταξικοὶ ἀποστάται, συγκεκριμένως δὲ ὄχι μόνον ἀστοί, ἀλλὰ καὶ εὐγενεῖς τὴν καταγωγὴν ὑπῆρξαν ὅλοι, ὅσοι ἐν Ρωσσίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἐδημιούργησαν τὴν ἰδεολογίαν τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ, δηλαδὴ τὰς θεωρίας, ἐφ' ὧν ἐβασίσθη τὸ προλεταριακὸν κίνημα, ἠγῆθέντες μάλιστα ἐν πολλοῖς τοῦ κινήματος τούτου καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς. Τὰ παραδείγματα τοῦ Weitling καὶ τοῦ Eugen Dietzgen δὲν ἀποτελοῦν οὐσιώδεις ἐξαιρέσεις, διότι εἶναι παραδείγματα ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι, συγκρινόμενοι πρὸς τοὺς Babeuf, κόμητα de Saint-Simon, Fourier, Louis-Blanc, Proudhon, Bakunin, τὸν πρόγκηπα Kropotkin, τέλος δὲ

1) Πρβλ. Gérard Walter, ἐνθ' ἀν., σ. 149 κ. ἐ.

2) Πρβλ. Πέτρου Ἀντωνέσκου, ἐνθ' ἀν., σ. 150 κ. ἐ.

3) Πρβλ. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδοσις Ε', Τόμος Β', Μέρος Β', ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 223.

4) Πρβλ. Πέτρου Ἀντωνέσκου, ἐνθ' ἀν., σ. 151.